

e-ISSN: 2980-2628 | www.jomiss.com.tr

CİLT 3, SAYI 1, Haziran 2025 | VOLUME 3, ISSUE 1, June 2025

Atıf Bilgisi | Reference Information

Zehra Hizmetli, "Amasya'nın Kitlesele Göçlerle İmtihanı: İskân Faaliyetleri (XIX. Yüzyıl)", JOMISS, C. 3, S. 1, Haziran 2025, s. 52-72.

Makale Türü | Article Type
Araştırma Makalesi | Research Article

DOI No: 10.29329/jomiss.2025.1311.4

Geliş Tarihi | Date Received
30 Nisan 2025 | 30 April 2025

Kabul Tarihi | Date Accepted
23 Haziran 2025 | 23 June 2025

Amasya'nın Kitlesele Göçlerle İmtihanı: İskân Faaliyetleri (XIX. Yüzyıl)*
Amasya's Struggle with Mass Migration: Settlement Activities (XIX. Century)

 Zehra HİZMETLİ*

Özet

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren kitlesele göçlerle karşı karşıya kalmış, yaşanan göç dalgaları Amasya kazasının yanında nahiye ve köylerini de etkilemiştir. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yoğun olarak karşılaştığı kitlesele göçler sürecinde ne kadar göçmenin Amasya'ya iskân edildiği ve gelen göçmenler için yapılan iskân faaliyetlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Rusların Kırım'ı işgal etmesinin ardından başlayan kitlesele göçler araştırmada, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı kapsamında ele alınmıştır. Göçmenler için yapılan iskân faaliyetleri geçici ve daimi olarak değerlendirilmiş, bu süreçlerde gelen göçmenlerin iskânları için hem Osmanlı hükümetinin aldığı kararlar hem de yerli halkın yapmış olduğu yardımlara yer verilmiştir. Çalışmanın ana kaynağını arşiv belgeleri oluşturmakla birlikte, Atatürk kütüphanesinde bulunan konuyla ilişkili yazma eserlerden de yararlanılmıştır. Çalışmada ayrıca Amasya'ya gelen göçmenlerin mümkün olan en kısa sürede kalıcı olarak yerleşmelerini sağlamak için gıda yardımı sağlanması, konut inşa edilmesi, arazi tahsis ve tarımsal destek konularına da değinilmektedir. Çalışma, kitlesele göçler sonrasında Amasya'da gerçekleşen yerleşim faaliyetlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Abstract

Starting in the late 18th century, the Ottoman Empire faced waves of mass migration, which affected not only the Amasya district center but also its townships and villages. This study aims to reveal how many migrants were settled in Amasya during the mass migration waves the Ottoman Empire faced in the 19th century, as well as the resettlement efforts carried out for these migrants. The mass migrations that began after the Russian occupation of Crimea were discussed in the research within the scope of the 1828-1829 Ottoman-Russian War, the 1853-1856 Crimean War and the 1877-1878 Ottoman-Russian War. The settlement activities for immigrants were evaluated as temporary and permanent, with attention given to both the decisions made by the Ottoman Government and the assistance provided by the local population. Although the main source of the study is archival documents, manuscripts related to the subject in the Atatürk Library were also used. The study also addresses the provision of food aid, construction of housing, allocation of land, and agricultural support to ensure the permanent settlement of immigrants arriving in Amasya as quickly as possible. The study aims to reveal the settlement activities that took place in Amasya following the mass migrations.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Kitlesele Göç, İskân, Göçmen.

Keywords: Amasya, Mass Migration, Settlement, Immigrant.

* Bu çalışma; Zehra Hizmetli, Amasya'da Göç ve İskân, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Samsun 2025 isimli doktora tezinden üretilmiştir.

♦ Dr., Şehit Ahmet Özsoy Anadolu İmam Hatip Lisesi, zehrahizmetli2017@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-4704-1163, Türkiye.

Giriş

Tarihî devirlerin başından beri kitlesel göçlerin en büyük nedenlerinden birisi savaşlar olmuştur. Savaşların yıkıcılığı beraberinde kitlesel göçleri getirmiştir. Türk toplumu, özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar, sürekli bir şekilde göç sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Rusya güçlendikçe ülke sınırlarını genişlemek ve sıcak denizlere ulaşmak amacıyla, sistemli bir şekilde yayılma politikası benimsemiştir. Rusya'nın yayılmacı siyaseti onu, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirmiştir. 1774 yılında Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'a bağımsızlık tanınmış, daha sonraki süreçte ise Kırım, Rusya tarafından ilhak edilmiştir. 1782 yılında Rusların Kırım'ı işgal etmesiyle Kırım Müslümanları, topraklarını terk etmek mecburiyetinde kalmıştır.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın Doğu Anadolu'yu işgal etmesi, bölgenin siyasi ve askerî dengelerini bozduğu gibi demografik yapısında da önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu savaşta ciddi bir direnişle karşılaşmayan Rusya Balkanları aşarak Edirne'ye kadar ilerlemiş ve İstanbul'u tehdit eder hale gelmiştir.¹ Savaşın ardından yapılan barış görüşmeleri sonucunda, 14 Eylül 1829'da iki devlet arasında Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Edirne Antlaşmasıyla Anadolu'nun kilidi durumunda olan Ahıska ve Ahılkelek kalelerinin Ruslara bırakılması, bölge halkının tepkisine yol açmıştır. Rus tabiiyetini asla kabul etmeyen Ahıskalılar, padişaha yazdıkları dilekçelerinde Ahıska'nın Rusya'ya verilmesine razı olmayacaklarını dile getirmiştir. Antlaşmaya göre, Rusya'ya bırakılan yerlerde Rus idaresi hüküm sürmeye başladıktan sonra, Müslüman halkın çoğu Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir.² 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Amasya kazasına gelen muhacirler de bulunmaktadır. 1841 yılında Ezinepazarı nahiyesinin Avşar, Efte ve Ovasaray köylerinde Ahıska muhacirlerinin ikamet ettikleri anlaşılmaktadır.³ Nüfus defterlerinde bulunan kayıtlarda Ahıska muhaciri olarak belirtilen çok sayıda hane reisi bulunmakla birlikte Anapa muhaciri olduğu belirtilen kişilerin kayıtlarına da rastlanılmaktadır.⁴

1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya, Kafkas toplumlarına yönelik saldırgan tutumunu daha da artırmıştır. Rusya, Kırım ve Kafkasya'da yaşayan Müslüman halka yönelik planlı bir politika uygulamış, halkı şiddet ve baskı yoluyla yıldırmaya çalışmıştır. Rusların baskısı sonucu Müslüman halk çok geçmeden Kırım ve Kafkaslardan Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Kırım Savaşı ile başlayan Kafkas göçleri 1854-1860 yıllarında hızlanmış, göç edenlerin çoğu iskân bölgelerine ulaşamadan ölmüştür. Göç hareketi, 1865'ten sonra münferit olarak devam etmiştir. 1856-1876 seneleri arasında göç edenlerin miktarını kesin olarak ortaya koymak mümkün değilse de bu hususta verilen rakamlar 600.000 ile 2.000.000 arasında değişmektedir.⁵

Kırım Savaşı'nın ardından başlayan göç dalgası, Amasya'da da yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Amasya Sancağı, kaza ve nahiyelerine yerleştirilecek olanlar, ilk önce Samsun limanına çıkarılmıştır. Gelenlerin Amasya sancağında boş arazi var ise iskân edilmeleri, bulunmadığı takdirde, Sivas eyaleti dâhilinde yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun için de kış mevsiminin geçmesi, bu süre içinde muhacirlerin misafir olarak münasip yerlere iskân edilmeleri gerekli görülmüştür.⁶

Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da işgal ettiği Anadolu ve Kafkas topraklarında yaşayan Müslümanları, göç etmeye zorlamıştır. Amasya'ya gelen muhacirlerin yoğunluğuna bakıldığında Amasya sancağı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yaşanan göç akınında hem iskân edilen önemli bir alan hem de muhacirlerin iskân yerlerine sevk edildiği uygun bir yerleşim yeri olmuştur. Bu dönemde Amasya'ya kısa aralıklarla çok sayıda muhacirin

¹ Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XIII, S. 17, Ankara 1988, s. 383.

² Serpil Çakıcı, *Çarlık Rusya Dönemi'nde Ahıska Bölgesi*, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amasya 2022, s. 44, 74.

³ BOA, NFS. D, Nr: 2164, 21 Şubat 1841.

⁴ BOA, NFS. D, Nr: 2159, 18 Aralık 1846.

⁵ Nedim İpek, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 51.

⁶ BOA, A. MKT. MHM, Nr: 173/58, 19 Aralık 1859.

gelmesi nedeniyle yer sıkıntısı yaşanmış ve bazı muhacirler diğer sancaklara gönderilmiştir. Araştırma kapsamında Amasya kaza ve nahiyelerine geçici ve daimi iskânları yapılan göçmenler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Geldiği Yıl	Etnik/Coğrafi Kökenleri	İskân Edildiği Yer	Hane Sayısı	Kişi Sayısı
1835 ⁷	Çerkes, Kabartay	Samsun, Amasya, Çorum	-	400
1836 ⁸	Kabartay	Amasya köyleri	-	40-50
1848 ⁹	Kabartay	Kutu köyü	14	113
1851 ¹⁰	Ahıska, Kabartay, Çerkes	Kutu köyü	22	96
1857 ¹¹	Taman	Amasya ve Sivas	-	559
1857 ¹²	Kabartay	Kutu köyü	8	91
1858 ¹³	Kabartay	Kutu köyü	13	46
1860 ¹⁴	-	Amasya	64	-
1861 ¹⁵	Çerkes, Nogay	Amasya	-	6.233
1861 ¹⁶	-	Amasya	-	3.453
1861 ¹⁷	Nogay, Kırım, Çerkes	Amasya Kazası	117	601
1861 ¹⁸	Nogay	Amasya	-	300
1861 ¹⁹	Taman	Amasya	21	85
1861 ²⁰	Çerkes, Nogay	Amasya	60	350
1861 ²¹	Kırım	Amasya	70	302
1866 ²²	Kabartay	Amasya	-	190
1878 ²³	Rumeli	Amasya	-	206
1878 ²⁴	Rumeli	Amasya kazası nahiyelerine	58	239

⁷ BOA, *HAT*, Nr: 737/34972, 28 Nisan 1835.

⁸ BOA, *HAT*, Nr: 680/33173, 16 Nisan 1836.

⁹ BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 173/58, 19 Aralık 1859.

¹⁰ BOA, *NFS. D*, Nr: 7239, 8 Temmuz 1861.

¹¹ BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 191/7, 9 Ağustos 1860.

¹² BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 173/58, 19 Aralık 1859.

¹³ 1857 yılında Kutu köyüne gelenler misafir olarak hemşehrilerinin yanına yerleşenlerdir. Bu kişilerin boş arazi varsa Amasya Sancağına yoksa Sivas eyaleti dâhilinde iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır. BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 173/58, 19 Aralık 1859.

¹⁴ BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 200/99, 27 Kasım 1860.

¹⁵ Kış geçene kadar üç aylık barındırılmak üzere geçici olarak iskân edilmişlerdir. BOA, *A. MKT. NZD*, Nr: 345/48, 8 Mart 1861.

¹⁶ Bu kişiler kış şartlarından dolayı, baharın gelmesini beklemek için Diyarbakır ve Urfa'ya gönderilmek üzere Amasya'ya geçici olarak iskân edilenlerdir. BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 215/15, 18 Nisan 1861.

¹⁷ BOA, *İ. DH*, Nr: 470/31533, 18 Nisan 1861.

¹⁸ Daimi iskân yerleri olan Haymana'ya gönderilmek üzere geçici iskân edilmişlerdir. BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 231/67, 19 Ağustos 1861.

¹⁹ BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 191/7, 9 Ağustos 1860.

²⁰ BOA, *MAD. D*, Nr: 23107, 14 Kasım 1860.

²¹ Amasya'da misafir edilen bu kişiler Kütahya'nın Seyitgazi köyünde hemşehrilerinin yanına iskânlarının yapılmasını istemişlerdir. BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 224/87, 7 Temmuz 1861.

²² BOA, *MVL*, Nr: 724/53, 10 Eylül 1866.

²³ *Muhacirin Komisyonu Tarafından Amasya'da Bulunan ve Vefat Eden Muhacirin Nüfusları Kaydedildiği Defter Sureti, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT*, Nr: 006503/ 14 Kasım 1878.

²⁴ *Muhacirin Komisyonu Tarafından Amasya'da Bulunan ve Vefat Eden Muhacirin Nüfusları Kaydedildiği Defter Sureti, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT*, Nr: 006503, 14 Kasım 1878.

1878 ²⁵	Rumeli, Sohum	Amasya	-	940
? ²⁶	Rumeli Lofça	Geldiklan nahiyesi köylerine	-	179
? ²⁷	Batum muhacirleri ve beyleri ile gelenler	Amasya	140	541
1878 ²⁸	Lofça, Rumeli	Amasya	-	996
? ²⁹	Tırnova, Tulca, Erzurum, Kars, Erzincan, Gümüşhane	Amasya kazası ve nahiyeleri	-	1268
1887 ³⁰	Rusya	Amasya	-	2.000
1888 ³¹	Kafkasya	Amasya	102	693
1888 ³²	Livane, Ardanoç	Amasya	-	20
1889 ³³	Çerkes	Amasya	4	-
1889 ³⁴	Çerkes	Hamamlı köyü	60	-
1894 ³⁵	Şuayb Takımı	Tuzsuz köyü	32	-
1897 ³⁶	-	Amasya	40	200
1899 ³⁷	Dağıstan	Hakala	141	616

Tablo 1: Amasya Kazası Dâhiline Gelen Göçmenlerin Sayısı.

Tabloda verilenlere göre 1835-1899 yılları arasında toplam 20.767 göçmenin Amasya'ya geçici veya daimi iskânları yapılmıştır. Bazı yıllarda gelen göçmenlerin hane ve kişi sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte farklı yıllarda gelen göçmenlerden toplam 160 hanenin kişi sayısı belirtilmemiştir. Kayıtlarda yer almayan göç hareketleri de göz önüne alındığında, Amasya'ya ulaşan göçmen sayısının tahmin edilenden daha yüksek olduğu değerlendirilebilir. Bu çalışmada, XIX. yüzyılda meydana gelen savaşların ardından yaşanan kitlesel göçler çerçevesinde Amasya'ya gelen muhacirlerin geçici ve daimi iskân süreçleri ele alınmıştır. Bu süreçte muhacirlere sağlanan yardımlar, arşiv belgeleri doğrultusunda incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

²⁵ Toplam 6.883 muhacirden 5.943'ü çevre mahallere gönderilmiş, 426'sı Amasya'da iskân edilmiştir. 514 muhacirin ise açıkta kalarak Amasya'da geçici iskân sürecinde oldukları anlaşılmaktadır. *Muhacirin Komisyonu Tarafından Amasya'da Bulunan ve Veaat Eden Muhacirin Nüfusları Kaydedildiği Defter Sureti, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006503, 14 Kasım 1878.*

²⁶ *Tarihsiz Belge, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006516.* Muhacirler Geldiklan'ın Tire, Ulus, Beke, Çavuş, Gömühgöz, İlgazi, Yeni Kışla, Burdenik, Arucuk, Bağlıca, Boğa, Yağmur, Yavru ve Moramol köylerine iskân edilmişlerdir.

²⁷ Tarihi belirtilmeyen bu belge henüz iskân edilmeyip Amasya'da bulunanlar olarak kaydedilmiştir. *Tarihsiz Belge, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 6516.*

²⁸ Amasya'ya ulaşan 996 muhacirden 21'i vefat etmiş, geri kalanları ise Zile, Mecidözü, Çorum, Erbaa kazalarıyla Ezinepazarı ve Hakala nahiyelerine sevk edilmişlerdir. 7 hanede 43 kişi ise Amasya'da kalmıştır. *Muhacirin Komisyonu Muhacirin Defteri, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006495, 28 Kasım 1878.*

²⁹ *Tarihsiz Belge, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006493.*

³⁰ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1468/48, 9 Aralık 1887.

³¹ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1563/2, 15 Ekim 1888.

³² BOA, *DH. MKT*, Nr: 1531/72, 11 Ağustos 1888.

³³ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1739/49, 4 Temmuz 1890.

³⁴ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1691/18, 20 Ocak 1890: BOA, *DH. MKT*, Nr: 1663/92, 4 Ekim 1889: BOA, *DH. MKT*, Nr: 1717/108, 15 Nisan 1890.

³⁵ BOA, *İ. DH*, Nr: 1318/58, 5 Ocak 1895.

³⁶ Aslında 80 hanede 400 nüfus olan muhacirlerin Amasya'da yer kalmadığı gerekçesiyle 40 hanesi Tokat'a sevk edilmiştir. Giden nüfus belirtilmemişse de hanelerin yarısı gittiğine göre nüfusun da yarısının kaldığı değerlendirilmiştir. BOA, *DH. MKT*, Nr: 1708/48, 15 Mart 1890.

³⁷ BOA, *DH. ŞFR*, Nr: 268/70, 20 Aralık 1899.

İskân Faaliyetleri

İskân, bir ailenin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde konut sahibi olmasını sağlamak ve aileyi maddi gelir imkânlarına kavuşturmadır. Osmanlı Devleti, iskân işlerinin yoğunlaştığı yıllardan itibaren, belli disiplinleri olan bir iskân siyaseti geliştirmiştir. Gelen göçmenler ilk başta geçici olarak yerleştirilmiş, daimi iskânları yapılan göçmenlerin şehirde geçimin zor olması nedeniyle şehir merkezlerinden çok köylere ve çiftliklere yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Göçmenlerin tarım yapabilecekleri yerlere iskânı sağlanarak, geçimlerini temin etmeleri ve üretime katkıda bulunmaları amaçlanmıştır.³⁸

Osmanlı Devleti, göçmenleri ilk etapta Rumeli topraklarında, ilerleyen dönemlerde Anadolu, Suriye, Irak ve Kuzey Afrika topraklarında iskân etmeye çalışmıştır. Kafkas göçmenleri iskân edilirken özellikle sorun teşkil eden bölgelerde tampon oluşturma, bataklıkları ıslah edip tarıma kazandırma ve ordunun ihtiyacını karşılama gibi amaçlar güdülmüştür. Ayrıca göçmenler iskân edilirken geldikleri yerin iklimine ve coğrafi koşullarına benzer yerlere iskân edilmeye çalışılmıştır.³⁹

Göçmenlerin aralıklarla ve farklı yoğunlukta gelmeleri ayrıca hangi bölgeden ne kadar göçmenin geleceğinin hesap edilememesi, iskân işinin plansız başlamasına neden olmuştur. Göç ve iskân işinin daha düzenli olması, göçmenlere yapılacak yardımlar, muafiyetler ve bu yardımların nasıl uygulanacağına dair usul ve esasları belirlemek amacıyla, çeşitli talimatnameler çıkarılarak birtakım yasal düzenlemeler getirilmiştir.⁴⁰ Amasya şehri, göçmenlerin hem geçici hem de daimi iskân süreçlerinde önemli bir merkez olmuştur. Göçmenlerin kış gelmeden iskânları gerekli görülmüştür. Gecikme durumunda hem göçmenler ve yerli ahalî sıkıntıya düşecek hem de hazinenin masrafı artacaktır. İskânları kış mevsimine kadar yetiştirilemeyen göçmenler, Amasya'da misafir edilmiş ya da uygun mahallere yerleştirilerek sefaletten ve kışın şiddetinden korunmaya çalışılmıştır.

Geçici İskân ve Bu Süreçte Göçmenlere Yapılan Yardımlar

Osmanlı Devleti gelen göçmenleri ilk önce geçici iskân bölgesi olarak belirlediği şehir ve kasabalarda bulunan müsait yerlere yerleştirmiştir. Kırım göçmenleri için Varna, İstanbul, Samsun; Kafkas göçmenleri için Trabzon, Samsun ve İstanbul, geçici iskân bölgesi olarak kullanılmıştır. Rumeli'den gelen göçmenlerin Karadeniz, Orta ve Doğu Anadolu'ya yerleştirilecek olanlarının sevk edildiği limanlardan biri Samsun limanı olmuştur. Samsun'da karaya çıkarılan göçmenlerin, merkez tarafından belirlenen yerde yerleşime elverişli bir ortam kalmadığı takdirde, Canik, Amasya ve Yozgat sancakları dâhilinde, geçici olarak iskân edilmesi yoluna gidilmiştir.⁴¹ Göçmenlerin, iskân yerleri belirlendiği halde gönderilmeyerek, zorlu kış şartlarının geçmesi beklenmiş, bu nedenle indikleri limanın yakın yerlerinde misafir edilmeleri tercih edilmiştir.

Göçmenler, bazı şartlar gereği en fazla da kış mevsiminin gelmiş olması ve iklimin uygun olmamasından kaynaklanan nedenlerle, asıl iskân merkezlerine gidene kadar Amasya'da misafir edilmiştir. Özellikle Sivas, Yozgat, Konya, Ankara, Haymana, Diyarbakır, Urfa gibi iç bölgelere gidecek olan göçmenlerin, misafir olarak iskân edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1861 yılında Amasya sancağında, 3400 kişilik bir muhacir grubu misafir edilmiştir. Ayrıca misafirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında Havza, Köprü, Zeytun, Gümüş, Merzifon ve Osmancık halkının katkıları olmuş ve bu katkılar takdirle karşılanmıştır.⁴² Trabzon tarafından gelen Kafkas muhacirleri de iskân bölgeleri olan Erzurum ve Van vilayetlerine doğru yol alırken, kış mevsiminin imkânsızlıklarından dolayı bahar gelene kadar Amasya ve Tokat'da misafir edilmiştir.⁴³ Arşiv belgelerinde muhacirlerin Amasya'da misafir edilmelerine dair aynı tarihli

³⁸ Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908), Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon 1996, s. 94.

³⁹ Ahmet Yüksel, "Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları", *Geçmişten Günümüze Göç*, C. I, Samsun 2017, s. 409.

⁴⁰ Cemile Şahin, "Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, s. 2795-2796.

⁴¹ Nedin İpek, *Canik ve Göç 1800-1923*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2018, s. 164.

⁴² BOA, A. MKT. MHM, Nr: 241/72, 28 Eylül 1862.

⁴³ BOA, DH. MKT, Nr: 1510/93, 3 Haziran 1888.

başka kayıtlar da bulunmaktadır. Her kayıta gelen kişi sayısı belirtilmemiş, bazılarında asıl iskân yerleri kaydedilirken bazı belgelerde kaydedilmemiştir.

Amasya’da misafir edilen muhacir sayılarına bakıldığında, bu kadar nüfusun kış boyunca barındırılmasının kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda özellikle halkın teşvik edilmesi sağlanmaya çalışılmış, maddi ve nakdi yardımda bulunan halkın isimleri listeler halinde dönemin gazeteleri *Takvim-i Vekayi* ve *Ceride-i Havadis*’te yayımlanmıştır.⁴⁴ Bu kayıtlara göre 1864 yılında düzenlenen iane defterinde 69 kişinin toplam 6.424 kuruş yardımda bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ *Takvim-i Vekayi Gazetesi*’nde halkın yardımına ilişkin yayınlanan kalabalık bir listenin sadece Amasya’ya ait olmadığı anlaşılmaktadır. Amasya mutasarrıfı Ziya Bey’in 1500 kuruşluk yardımıyla başlayan listede Amasya kazalarından gelen yardımlar, İspanya Sefiri, Hâkim, Tabip, Binbaşı, Türk-Ermeni-Rum Tüccarlar, halktan kimseler gibi pek çok kişinin katkıları söz konusu olmuştur. Bu listede toplanan 4. 424.149 kuruşun 77.000’i Amasya’ya aittir. Amasya’da toplanan paranın ise 2.000 kuruşu muhacirlerin nakliyesinde kullanılmıştır.⁴⁶

Amasya’da misafir edilen muhacirlerin yol masrafları ve araba ücretleri hazineden karşılanmıştır. Bazen de Amasya sancağına ulaşan muhacirlerin iskân yerlerine kadar olan araba masraflarının, Amasya ahalisi tarafından karşılandığı da olmuştur. Amasya sancağına ulaşan Nogay muhacirlerinin iskân yerlerine ulaşabilmeleri için arabalar tutulmuş ve araba masrafları halk tarafından karşılanarak hazineye terkedilmiştir. 1861 yılında Amasya’ya gelen 263 Nogay muhaciri için tutulan 85 arabanın Ladik’ten Zeytun’a kadar olan ücretleri hazineye terk edilmiştir.⁴⁷ Aynı yıl Amasya’dan Varay kazasına kadar olan 8 saatlik mesafe için 120 araba, Zile’ye kadar 6 saatlik mesafe için 30 araba ve Turhal’a kadar 12 saatlik mesafe için 50 araba tutulmuştur. Toplam 200 arabanın ücreti olan 6.090 kuruşu halk hazineye terk etmiştir.⁴⁸ Yine iskân edilmek üzere Amasya’ya gönderilen 6.000 kişilik Çerkes ve Nogay muhacirinin, 22.680 kuruş olan araba ücreti, Ladik ahalisi tarafından karşılanmıştır.⁴⁹ Ladik ahalisinin muhacirlere yapmış oldukları yardım *Takvîm-i Vekayi* gazetesinde ilan edilerek davranışları takdir edilmiştir.⁵⁰ Hacıköy, Gelinkiras ve Mecidözü ahalisi de Amasya’ya iskân edilmek üzere gelmiş olan Nogay muhacirlerinin toplam 45.895 kuruşluk araba ve hayvan ücretini karşılamıştır. Hacıköy kazası ahalisi 18.249 kuruşluk araba ve hayvan ücretiyle birlikte muhacirlerin 669 kuruşluk ekmek ücretini de karşılamıştır.⁵¹ Amasya’nın Ezinepazarı, Geldiklan, Hakala ve Akdağ nahiyeleri halkı da iskân edilmek üzere Amasya’dan gönderilen muhacirlerin araba ve hayvanlarının kira bedelini karşılamıştır. 32.000 kuruş olan yardımlarını hazine terk edenlerin davranışları takdire şayan bulunmuş, gerek muhacirlerin araba ücretlerini karşılaması gerekse muhacirler için yaptıkları nakit yardımları dönemin gazetelerinde ilan edilmesi istenmiştir.⁵² Daha sonra *Takvîm-i Vekayi*’de nahiyelerin yapmış oldukları 32.000 kuruşluk yardım ilan edilmiştir.⁵³

Mücvir alanlara gönderilmek üzere gelen muhacirlerin Amasya’da geçici iskânının sağlandığı anlaşılmaktadır. Bunda Amasya’nın Samsun limanına yakın olmasının etkili olduğu ifade edilebilir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Amasya’ya gelen 992 kişilik Lofça ve Rumeli muhacirlerinin; Amasya’dan; Zile, Mecidözü, Çorum, Kazabat, Erbaa, Ezinepazarı, Hakala ve Sivas’a sevk edildikleri anlaşılmaktadır. Bu muhacirlerden 426 kişi sevk edilemeyerek Amasya’da kalmıştır. Kabile halinde gelmiş olan muhacirler arasında Batumlu ve Çürüksulu olanlar da bulunmaktadır.⁵⁴

⁴⁴ BOA, A. MKT. MHM, Nr: 232/22, 24 Ağustos 1861.

⁴⁵ *Takvim-i Vekayi*, Defa 744, 10 Zilkade 1280, s. 3.

⁴⁶ *Takvim-i Vekayi*, Defa 826, 5 Şaban 1282, s. 3-4.

⁴⁷ BOA, A. MKT. UM, Nr: 457/79, 26 Şubat 1861.

⁴⁸ BOA, A. MKT. UM, Nr: 460/13, 7 Mart 1861.

⁴⁹ BOA, A. MKT. MHM, Nr: 197/24, 7 Ekim 1860.

⁵⁰ *Takvîm-i Vekayi*, Defa 606, 29 Recep 1277, s. 3.

⁵¹ BOA, A. MKT. MHM, Nr: 214/30, 7 Nisan 1861.

⁵² BOA, A. MKT. UM, Nr: 574/45, 25 Haziran 1862.

⁵³ *Takvîm-i Vekayi*, Defa 650, 3 Muharrem 1278, s. 4.

⁵⁴ *Muhacir Komisyonunun Muhacirin Defteri, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006495, 28 Kasım 1878.*

Osmanlı idaresi, halkın göçmenlere yardım etmesini teşvik etmek amacıyla mutasarrıflıklara zaman zaman talimatnameler göndermiştir. Amasya halkı muhacirlere yardım konusunda son derece duyarlı davranmış, gerek gıda yardımı gerekse barınma konusunda önemli ölçüde göçmenlere yardımda bulunmuştur.⁵⁵ Geçici iskân sürecinde göçmenlerin ihtiyaçları her ne kadar sağlanmaya çalışılsa da iskânları henüz gerçekleşmeyenler de olmuştur. Tayinlerinin azaltılması ve soğuktan muhafaza edecek giysilerinin olmaması sebebiyle kış şartlarına dayanamayan muhacirler hastalanmış, içlerinden ölenler olmuştur. Bu ortamda muhacirlerin iskânına nezaret etmek üzere müstakil memurlar tayin edilmiş ve ahalinin elinde bulunan arazilerin tespit edilmesi amacıyla komisyon oluşturulmuştur. Giysisi olmayan muhacirlere acilen yardım edilmesi bu konuda gerek askeri gerekse yerli halkın yardımına başvurulması istenmiştir.⁵⁶ Amasya sancağına gelen göçmenlerin sayısının sürekli artması üzerine başka yerlere gönderilmek istenen muhacirlerin alınan kararlara karşı çıkması yerel idarelerin yakınmalarına neden olmuştur. Kendilerine durum izah edildiği hâlde başka yerlerde misafir edilen diğer muhacirleri de Amasya'ya davet etmeleri hakkında gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁵⁷ Hükümet, yerel idareleri muhacirlerin iskân bölgelerine ulaştıklarında derhâl yerleştirilmeleri, mağdur edilmemeleri ve en azından bahar aylarına kadar misafir edilmeleri konusunda uyarmıştır.⁵⁸

Sevk ve nakil işlemlerinde karşılaşılan sorunlar ve iskân bölgelerinin uzak olması gibi nedenlerle muhacirlerin iskân işinin uzaması durumunda, göçmenlerin bulundukları boş araziye yerleştirilmeleri ve göçmenlere iskân edilene kadar tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine göçmenler tespit edilen boş arazilere yerleştirilmiş, yerleşim süreci tamamlanana kadar iskân, ziraat ve iâşe konularında, yerli ahalinin kendilerine yardım etmesi, halkın yardım edemediği göçmenlere tayinat verilmesi sağlanmıştır.⁵⁹ Muhacirlere devletin yardımı olsa da bazen yeterli gelmemiş, bazen de yanlış uygulamalar göçmenlerin içinde bulunduğu zor koşulları daha da ağırlaştırmıştır. Göçle gelenlerin bazıları varlıklı görüldüğünden yevmiyeleri kesilmiştir. Bu duruma itiraz eden muhacirler, misafir olarak bulunduklarından bir işle iştigal edemediklerini, bu nedenle muhtaç bir durumda olduklarından yevmiyelerinin tekrar verilmesini istemişlerdir.⁶⁰ Muhacirlerin iskânı için görevlendirilen memurlardan kasaba veya köylerde şimdiye kadar iskân edilmiş olan muhacirlerin kaç kişi olarak geldikleri, vefat edenlerin miktarı, başka mahallere iskânları yapılarak gitmiş olanların mevcudu gibi bilgileri kaydetmeleri istenmiştir. Muhacirlerin iskân bölgelerine gidişleri sırasında kendilerine verilecek yevmiye ve nakil masrafları gibi konularda, uğrayacakları kazaların müdürleri tarafından her türlü kolaylığın gösterilmesi ve ilgili memurlar tarafından bu konulara dikkat edilmesi istenmiştir. Kaza ve köylerde iskân edilen muhacirlerin defterlere kaydedilmesi ayrıca yevmiyelerinin imam ve muhtarlar vasıtasıyla verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶¹

Göçmenlerin daimi iskân bölgelerine sevkinin gecikmesi sonucunda bazı göçmenlerde bulunan hastalık, diğer göçmenlere de sirayet etmiş ve ciddi boyutta bir sağlık sorunu ile karşılaşmıştır.⁶² Oldukça kötü şartlar altında bulunan göçmenler arasında tifüs, çiçek gibi salgın hastalıklar hızla yayılırken, bu durum halkın sağlığını tehdit eder bir hale gelmiştir.⁶³ Göçmenlerin yerleştirildikleri yerleşimin bataklık olması nedeniyle sıtma hastalığına yakalanmaları ve ölümlerin yaşanması durumunda iskân yerlerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Amasya'da Kırım Tatarları iskân edildikleri İhsaniye mahallesine gelmeden önce, Gözlek ve Kayabaşı arasında kalan bölgeye yerleştirilmek istenmiştir. Fakat topluluk, bölgenin bataklık olması, sıtma hastalığı ve gelenlerin tarımla uğraşmıyor olmalarından dolayı ilk yerleşim

⁵⁵ Emine Altunay Şam, *Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 59.

⁵⁶ BOA, A. MKT. MHM, Nr: 290/51, 20 Ocak 1864.

⁵⁷ BOA, DH. MKT, Nr: 2277/127, 30 Kasım 1899.

⁵⁸ BOA, DH. MKT, Nr:1468/48, 7 Aralık 1887.

⁵⁹ İpek, *Canik ve Göç...*, s. 128.

⁶⁰ BOA, Y. PRK. KOM, Nr: 3/52, 23 Mart 1882.

⁶¹ BOA, İ. MVL, Nr: 505/22848, 16 Nisan 1864.

⁶² Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 36, 2013, s. 106.

⁶³ Şahin, "Çerkes Göçleri...", s. 2792.

yerlerinden ayrılarak, Şamlar ve İhsaniye Mahallesi arasına bulunan eski mezarlık alanına iskân edilmiştir. Göçmenler ikinci iskân yerleri olduğu için yeni yerleştikleri araziye devlete borçlanarak almışlardır.⁶⁴

Daimi İskân

Göçmenlerin daimi iskân yerlerinin belirlenmesinde iklim şartlarının göçmenlere uygun olması, bataklık olmaması, akarsu civarında bulunması, rutubetli ve çukur bölgeler olmaması, ana yollara, istasyon, iskele ve ormanlara yakın olması ve orman sahaları ile kurak bölgelere göçmen yerleştirilmemesi ilke olarak benimsenmiştir. Böylece Anadolu demir yolları güzergâhında bulunan halî araziler, mevcut kara yolları güzergâhı üzerinde bulunan miri araziler, orman sahalarının yakınında boş ve atıl durumda olan yamaçlar, dağ eteklerindeki elverişli araziler, su kaynakları ve akarsulara yakın yerler göçmenlerin yerleşimine sunulmuştur.⁶⁵ Göçmenlerin eski köylerdeki boş hane ve arazilere yerleştirilmesinde, köy ahalisinin rızalarının alınması ve kış gelmeden ivedilikle iskânlarıyla ilgili çalışmaların tamamlanması istenmiştir. Göçle gelen muhacirlere, henüz geldikleri yeni yaşam yerlerindeki çevreyi tanımadıklarından ve yeni ülkelerinde geçimlerini temin edebilecekleri her hangi bir işle meşgul olmadıklarından dolayı çeşitli yardımlar yapılmıştır. Osmanlı hükümeti zorunlu göçle gelen muhacirlere yapılacak yardımları yasal düzenlemelerle belirlemiş, iskân işlerinin arzu edilen şekilde yürütülmesine önem vermiştir.⁶⁶

Mesken İnşası

Göçmenlerin daimi iskânları için öncelikle mesken ihtiyaçlarının karşılanması gerekmiştir. Bir kısmının meskenleri devlet hazinesi tarafından karşılanırken, vergi borcu karşılığında devlete bırakılan arazilerin göçmenlere tahsis edildiği de olmuştur. Ayrıca yerli halkın yaptığı nakdî yardımlarla da göçmenlerin iskânları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Bazen de Osmanlı ahalisi tarafından yapılan hane masrafları hazineye bağış yoluyla terk edilmiştir.⁶⁷

Kırım Savaşı'na kadar gelen göçmenlere mirî araziden yer gösterilmiş ve her aile için bir hane inşası planlanmıştır. Kırım Savaşından sonra ise göç kitlesel boyutlara ulaştığından, göçmenlerin iskâna elverişli arazisi olan mevcut köy ve kasabalara, hane hane dağıtılması yoluna gidilmiştir. Mesken inşası, yerli halkın yardımı öncelikli olmakla birlikte, halkın desteğinin sağlanmadığı durumlarda devletin imkânları doğrultusunda yapılmıştır. Göçmenler, her ne kadar mevcut köylere gönderilmişlerse de müstakil köylere yerleşmek istemişlerdir. Devlet bu talebi karşılamaya çalışarak belirlenen arazilere iki, üç odalı haneler inşa ettirmiş, bu haneler için kullanılacak keresteleri miri ormanlardan karşılamıştır. Hanelerin inşası devlet, yerli halk ve göçmen işbirliği ile gerçekleşirken, masraflar hazineden karşılanmıştır.⁶⁸ Ahali tarafından kaza ve köylere yapılan hanelerin masraflarının ne kadar tuttuğu, yardımların kimlere verildiği gibi bilgilerin defterlere kaydedilerek, iskân memurları tarafından tasdik edilmesi ve defterlerin sancak merkezlerinde korunması istenmiştir. Keresteler ve diğer malzemeler temin edilerek, muhacirlerin kendilerinin de çabasıyla haneler inşa edilmesi planlanmıştır.⁶⁹ Muhacirlerin yerleştirilmesi konusunda masrafa girilmiş olsa dahi, yerleşen muhacirlerin ziraata geçtiği zaman daha fazla kazanç getireceği düşünülmüştür. Diğer yandan muhacirlerin yerleştikleri arazilerde asayiş sağlanarak, iskân edilen muhacirlerin bölgenin güvenliğini sağlaması açısından faydalı olacağı da belirtilmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Muzaffer Kaan Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019 Kayseri, s. 8-12.

⁶⁵ Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, 1995, s. 393-394.

⁶⁶ Ömer Karakaş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlenin İskânı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 2, 2112, s. 366.

⁶⁷ Karataş, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları...", s. 102-103.

⁶⁸ İpek, *Canik ve Göç...*, s. 210-211.

⁶⁹ BOA, *İ. MVL*, Nr: 505/22848, 16 Nisan 1864.

⁷⁰ BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 200/99, 27 Kasım 1860.

1894 yılında Geldiklan nahiyesinin Tuzsuz çiftliği arazisinde 32 hane muhacir misafir olarak iskân edilmiş ve Şuayb takımından oldukları belirtilen bu kişilerin, Tuzsuz adlı çiftliğin Kazgan Kaya adlı boş arazisinde daimi iskânları yapılmıştır. Tuzsuz köyünde bulunan Rumların karşısına yerleştirilen muhacirlere arazi verilmiş üzerinde meskenler inşa edilmiştir. Araziler muhacirlere eşit olarak bölüştürülmüş ve her aile için ayrı meskenler yapılmıştır. Ayrıca her bir aileye harman, samanlık, mandıra yapılması ile yeni baştan oluşturulan köye cami ve mektep inşa edilmesi, kararlaştırılmıştır.⁷¹

Arazi Yardımı

Osmanlı Devleti, gelen muhacirleri bir an önce iskân etmeye çalışırken aynı zamanda boş ve bakımsız arazilerin mamur hale getirilmesini sağlayacak bir iskân politikası yürütmüştür. Gelen muhacirlere zengin ya da fakir olmalarına bakılmaksızın iskân memuru ve mahalli yöneticiler tarafından araziler verilmiştir.⁷² Kaza ve köylerde muhacirlere yetecek kadar arazi temin edebilmek için hükümet bazı uygulamalarda bulunmuştur. Bir köyün otuz-kırk sene önceki hane sayısına bakılarak eksilen haneler ve arazilerinin kimler tarafından zapt edildiği araştırılmıştır. Söz konusu arazilerin zapt edenlerden alınarak muhacirlere verilmesi ve bu konuda ahaliyi tahrik edenlerin men edilmesi istenmiştir.⁷³ Tuzsuz köyünde bulunan boş araziye yerleştirilen muhacirlere de 3.047 dönümlük arazi verilerek iskânları sağlanmıştır.⁷⁴ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Geldiklan nahiyesi dâhilinde muhacirler için köyler de oluşturulmuş ve kendilerine araziler verilmiştir. Güllüce ve Akyazı köyleri muhacirler için teşkil edilen köylerdendir. Güllüce'ye iskân edilen muhacirlerin talepleri üzerine iskân edildikleri yere Selimiye köyü adı verilmiştir. Yine Geldiklan'ın Boğaz Bağları adlı mahaline de muhacirler iskân edilmiş ve burası da Boğaz Mahallesi adıyla isimlendirilmiştir. Muhacirler için oluşturulan bu köylere imam ve muhtar görevlendirilmiştir.⁷⁵ Boğaz Bağları'na iskân edilen Dağıstan muhacirleri aslında on beş yirmi sene önce hicret ederek Amasya'nın Şamlar Mahallesi'nde geçici olarak iskân edilmişlerdir. Daha sonra Boğaz Bağları'nda 44 hane ve Leylekli adlı mahalde 8 haneden müteşkil toplam 165 muhacir, iskân edildikleri yerlerde bağ ve araziler satın alarak burayı mahalle haline getirmişlerdir. Muhacirler Şamlar Mahallesi'nde emlaklarının bulunmadığını, kendilerinin yerleştiği yere iki saat mesafesinin olduğunu, bu nedenle vergi ve tekalifat işlerinde zorluklar yaşadıklarını belirterek, Şamlar Mahallesi'yle ilişkilerinin kesilmesini istemişlerdir. Ayrıca yerleştikleri yerin Boğaz Mahallesi adıyla isimlendirilmesini, mahalleye imam ve muhtar görevlendirilmesini talep etmişlerdir.⁷⁶

Osmanlı Devleti göçmenlere hane başına verimli yerlerden 70, orta halli yerlerden 100 ve verimsiz yerlerden 130 dönüm arazi vererek adaletli bir şekilde paylaşımda bulunmaya çalışmıştır. Böylece aynı değerde arazi verilmemesi nedeniyle göçmenlerin yakınmalarına cevap verilmiştir. Hane başına verilen arazi miktarının geniş tutulması ile göçmenlerin bir an önce rahata kavuşarak, devlete muhtaç halden kurtarılmalrı ve üretime katkıda bulunmaları hedeflenmiştir. Devlet bu amaçla göçmenlere arazinin yanı sıra çeşitli zirai yardımlarda da bulunmuş, Ziraat Bankası aracılığıyla kredi temin etmiştir.⁷⁷

Zirai Yardım

Göçmenlerin barınma ve arazi ihtiyaçları karşılandıktan sonra devlet kendilerine arazi, öküz, tohumluk ve iâşe yardımında bulunmuştur. İdari birimlere göçmenlerin her türlü eksikliklerinin giderilerek iskân ve iâşelerinin sağlanması konusunda emirler verilmiştir.⁷⁸ Böylece her türlü ihtiyacı karşılanan göçmenlerin üretici hale gelmelerinin sağlanması ve ziraat işine ve çiftçiliğe bir an önce alıştırmaları hedeflenmiştir.⁷⁹ Ziraat yapan ve henüz mahsul

⁷¹ BOA, İ. DH, Nr: 1318/58, 5 Ocak 1895.

⁷² Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 169.

⁷³ BOA, İ. MVL, Nr: 505/22848, 16 Nisan 1864.

⁷⁴ BOA, DH. MKT, Nr: 2665/90, 22 Kasım 1908.

⁷⁵ BOA, İ. DH, Nr: 1150/89660, 13 Ağustos 1889.

⁷⁶ BOA, ŞD, Nr: 1790/1, 6 Temmuz 1889.

⁷⁷ Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, s. 166-168.

⁷⁸ BOA. A. MKT. MHM, Nr: 252/100, 15 Ocak 1863.

⁷⁹ BOA. A. MKT. MHM, Nr: 211/38, 4 Mart 1861.

alamamış ihtiyaç sahibi göçmenlere yardımlar devam ettirilmiş, bu konuda göçmenlere gereken desteğin verilmesi istemiştir.⁸⁰

Göçmenlere verilen zirai yardımlar için yerli halk teşvik edilmiş, hatta bazen bu konuda zorunlu tutulmuştur. Muhtarlık ve ihtiyar heyetlerine, göçmenlere halkın yardımı konusunda sorumluluk verilmiştir. Ayrıca göçmenlerin tarımsal faaliyette bulunmaları için memleket sandıkları ve ziraat bankalarının göçmen ailelere zirai kredi vermesi hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte göçmenlerden durumu iyi olanlar, ilk hasadı elde edinceye kadar ihtiyaçlarını kendileri karşılarken, varlıklı olmayanlara bazen yerli ahali yardım etmiş bazen de bu kişiler, ortakçılık ve amelelik yaparak geçimlerini temin etmeye çalışmışlardır.⁸¹

1864 yılına kadar gelen göçmenlerden her 15 kişi bir hane olarak değerlendirilmiştir. Her haneye öküz, tohumluk ve diğer zirai gereçler verilmiştir. 1864 yılından itibaren hane kişi sayısı 5 kişiye indirilerek zirai yardımların verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca önceden hayvan ve ziraat malzemelerinin bedelleri göçmenlerin kendilerine verilirken, artık verilmeyerek görevliler tarafından satın alınması ve her iki haneye birlikte kullanmak üzere teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Herhangi bir zarara uğramanın önüne geçilebilmesi için mahalli memurlardan, zirai malzemeleri kullanma şekilleri konusunda göçmenleri bilgilendirmesi istenmiştir. Eğer öküz ya da tohumun telefne sebep olurlarsa ziraattan mahrum kalacakları ve yevmiye alamayacaklarının göçmenlere bildirilmesi istenmiştir. Böylesi bir durumla karşılaşırsa hükümet tarafından mal sandığından ödenmek üzere bir hayvan alınması, daha sonra kendisinden sene başına elli kuruş kesilerek ödettirilmesi kararlaştırılmıştır. Göçmenlerden birkaç yetişmiş evladı olup da yaptıkları ziraatlarını genişletmek isteyenlere, öküz ve tohum tedariki gibi konularda gerekli kolaylıkların gösterilmesi istenmiştir. Bununla birlikte bu kişilerin faizle borç altına sokulması gibi zulümlere izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca, göçmenlerin iskânına gereken özenin gösterilmemesi ve kendilerine öküz, tohum ile yevmiyelerin zamanında verilmemesi sonucu yaşanan mağduriyetlerden, ilgili görevliler sorumlu tutulmuştur. Aynı şekilde, görevli kişilerin ihmali nedeniyle göçmenlere dağıtılan hayvan ve tohumların zayi olmasından; memurlar, yerel idareciler, meclis üyeleri ile köy imamları ve muhtarlar sorumlu sayılmıştır. Bu konuda gerek tazminat ve gerekse göçmenlerin yevmiyelerinin, söz konusu görevlilerden tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸²

Vergi ve Askerlik Muafiyeti

Kitlesel göçlerin ardından gelen göçmenlere mali ve askeri muafiyetler uygulanmıştır. 1856'da Kırım savaşının ardından gelen göçmenler on yıl vergiden, yirmi beş yıl askerlikten muaf tutulmuştur. Göçmenler için cazip olan bu durum Rumeli'deki Müslümanları da teşvik ettiğinden Rumeli göçmenlerine, üç yıl öşür muafiyeti verilmiştir. Ayrıca Rumeli'den göçenlerin eğer savaş zamanında göçmüşlerse on yıl, barış zamanı mülklerini satarak geldilerse altı yıl askerlikten muaf olmaları kararlaştırılmıştır. 1878 yılından sonra, Kafkas göçmenlerine on yıl vergi, yirmi yıl askerlik muafiyeti verilmiş ancak zamanla bu muafiyet süreleri, ülkeyi ekonomik olarak olumsuz etkilediğinden kısaltılmıştır. Savaştan sonra ise kendi rızasıyla malını mülkünü satarak gelenler için vergi muafiyeti, üretici konumuna gelene kadar iki yıl geçeceği hesaba katılarak iki yıla indirilmiştir.⁸³

Göçmenlerin göç etmelerinin üzerinden çok zaman geçmişse ve bu süreçte üretici konuma gelmişlerse vergiden muaf olma istekleri reddedilmiştir. Örneğin 1852 yılında Amasya Sancağının Kutu köyündeki Çerkes muhacirlerinin, vergi ve kur'adan muaf olma istekleri, köydeki Çerkeslerin iskân ettirilmesinin üzerinden bir hayli zaman geçtiği, ayrıca kendilerine tahsis edilen emlak ve arazileriyle ziraat ve ticaret yaparak varlıklı kişiler haline geldikleri gerekçesiyle reddedilmiştir.⁸⁴ 1860 yılından itibaren gelenlerin sayılarındaki artışa paralel olarak harcamaların da artması ve devletin içinde bulunduğu durum, muafiyet konusunun tekrar

⁸⁰ BOA. A. MKT. UM, Nr: 519/60, 25 Kasım 1861.

⁸¹ İpek, *Canik ve Göç...*, s. 212.

⁸² BOA, İ. MVL, Nr: 505/22848, 16 Nisan 1864.

⁸³ Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, s. 176-177.

⁸⁴ BOA, A. MKT. MVL, Nr: 50/99, 2 Mart 1852.

düşünüldüğünü gerektirmiştir. 1864'ten itibaren muhacirlerden öşür alınması, kısa bir süre sonra ise ağnam vergisinin toplanması kararlaştırılmıştır.⁸⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra göç edenler, geçimlerini temin ederek maddi açıdan güç kazanıncaya kadar belirli sürelerle tekâlif-i emiriyyeden muaf tutulmuşlardır. Tekâlif-i emiriye vergilerinin başında öşür, ağnam, temettuat, damga resmi, mürûriyye resmi ve yol inşa vergisi gelmektedir.⁸⁶ Bu muaflik durumu henüz göç kararı almayan Müslümanlar için de cazip görüldüğünden, onların da göç kararı almasına neden olmuştur. Bu nedenle 1881'den itibaren gelen göçmenlerin öşür muafiyeti bir yıla indirilmiş, 1886'da muafiyet süresi tekrar değiştirilerek iki yıla çıkarılmıştır.⁸⁷

Göçmenler için askerlik muafiyeti başta 25 yıl olarak belirlenmiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında on yıla, savaş sonrası ise altı yıla indirilmiştir. Nitekim 1889 tarihinde Amasya'ya hicretlerinin üzerinden 6 sene geçen Dağıstan ve Şirvan muhacirlerinin askerlikle mükellef oldukları belirtilmiştir.⁸⁸ İskânlarının üzerinden altı sene geçmiş olan muhacirlerden askerlikten kaçmak için iskân yerlerini değiştirmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Bu konuda henüz iskân edilmemiş olan muhacirlerin bir an evvel iskânlarının yapılması ve yine yer değiştirenler olursa sicil-i nüfus nizamnamesine göre nakillerine müsaade edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁹

Eğitim Desteği

Osmanlı Devleti göçmenler için eğitim hizmeti sunmaya çalışmış, göçmenlerin iskân edildikleri yerlerde cami ve mektep inşa etmiştir. Böylesi hizmetlerin masrafları devlet ve yerli halkın yardımları ile karşılanmış, kereste ihtiyacı miri arazinin ormanlarından temin edilmiştir.⁹⁰ Amasya sancağında iskân ettirilen Nogay muhacirleri için de yerli ahali tarafından mektep ve cami inşa edilmiş halk, yapmış olduğu 6.500 kuruşluk yardımı hazineye bırakmıştır.⁹¹ İskân edilen muhacir çocuklarının talim ve terbiyelerine önem verilmiştir. 1878 yılında Canik ve Amasya sancaklarına iskân edilen muhacir çocuklarının eğitimi ile ilgili Maarif Nezaretine yazılan bir tezkerede, muhacirlerin talim ve terbiyelerinin önemi vurgulanmış ve muallimlerin tedarik edilmesi istenmiştir. Muallimlerin, gündüzleri çocuklara ders vermeleri, cuma günleri ve ezan vakitlerinden sonra ahaliye vaaz ve nasihat etmeleri şartıyla alınacakları ifade edilmiştir. Burada meselenin sadece muhacir çocuklarının eğitimi ile sınırlı kalmadığı bunun yanında halkı bilgilendirmenin de amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca alınacak muallimlerin, göçmenlerin dillerini bilen kişiler olmaları, hatta bu özellikte kaç tane muallim gerektiği, muallimlere verilecek maaş gibi hususların da belirtilmesi istenmiştir.⁹²

Amasya'ya Dağıstan'dan göç eden göçmenler, Beyazıtpaşa Mahallesi'nde bir cami ve mektep inşa etmiştir. Cami ve mektebin inşasında 1884 yılında vefat eden Nakşibendi tarikatı önderlerinden Mir Hamza Nigâri ve Dağıstan'da bulunan hulefasının yardımları olmuştur.⁹³ Azerbaycan Türklerinin Amasya'ya gelmesinde Nakşibendi tarikatının Hâlidîyye kolundan olan Mir Hamza Nigâri'nin etkisi bulunmaktadır. Mir Hamza Nigâri, tarikatın öncülerinden olan Şeyh İsmail Siraceddin Şirvani'nin halifesidir. Nigâri'nin 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra Amasya'ya hicret ettiği bilinmektedir. Hicretinin ardından uzun bir süre boyunca kendisine bağlı olanların Amasya'ya göçü devam etmiştir.⁹⁴ Amasya'da Mir Hamza Nigâri ve Dağıstan'daki müritlerinin yardımlarıyla cami, türbe, müstemilat ve 24 hücreli bir medrese inşa edilmiştir. Fakat Rusya'nın Dağıstan'dan para toplanarak Amasya'daki muhacirlere yollandığını haber alması ve

⁸⁵ Ferhat Berber, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31, Güz 2011, s. 30.

⁸⁶ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 220.

⁸⁷ İpek, *Canik ve Göç...*, s. 214.

⁸⁸ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1715/4, 7 Nisan 1890.

⁸⁹ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1611/135, 31 Mart 1889.

⁹⁰ Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, s. 170.

⁹¹ BOA, *C. DH*, Nr: 202/10069, 17 Haziran 1863.

⁹² BOA, *MF. MKT*, Nr: 55/53, 17 Nisan 1878; BOA, *MF. MKT*, Nr: 57/58, 17 Haziran 1878.

⁹³ BOA, *Y. MTV*, Nr: 81/88, 22 Ağustos 1893.

⁹⁴ Rıza Karabağ, *Göçün Azerbaycan Türklerinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri: Bakü ve Amasya Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2021, s. 59.

bunu yasaklaması üzerine muhacirler, cami ve mektebin masrafını ödeyemeyerek hükümete başvurmuştur. Hükümet, cami ve mektebin giderleri ile ilgili masrafları karşılayarak eğitimin devam etmesini sağlamıştır.⁹⁵

Göçmenlerin öksüz ve yetim olan çocukları için farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Bazı göçmen çocukların evlatlık olarak varlıklı ailelerin yanlarına verilmesi gibi durumlar yaşanmışsa da yerel idare, göçmen çocukların öksüz ve yetim olanlarını yetimhanelerde⁹⁶ barındırmaya çalışmıştır. Yetim ve kimsesiz çocukların meslek sahibi olabilmesi için bir zanaatkarın yanına çırak olarak yerleştirilmesi, askeri ve mülkî sanayi mektepleri ya da Tophane-i Amire idaresindeki sanayi alayına alınması gibi seçenekler de uygulanmıştır.⁹⁷ Yetim ve kimsesiz kalan muhacir çocuklarına yönelik yapılacak uygulamalardan anlaşıldığına göre, göçmen çocuklarının az bir kısmı evlatlık verilmiş, evlatlık olarak alınmayan çocuklar için ise bir ev tahsis edilerek bakımları için hizmetçiler görevlendirilmiştir. Ayrıca barındırılan bu çocukların, rüştiye mektebinde bir sınıf oluşturularak vilayetin gözetiminde olmaları istenmiştir. Şartları uygun olan öğrencilerin askerî mektebe gönderilmeleri, kız öğrencilerinin ise evlatlık olarak verilmeleri kararlaştırılmıştır.⁹⁸ Osmanlı Hükümeti, Anadolu'ya iskân edilmeleri için gönderdiği göçmenleri, eğitim alanında desteklemiş, böylece eğitilmiş bireyler olarak devlet kaidelerine daha çabuk uyum göstermelerini hedeflemiştir. Bu amaçla muhacir çocuklarının eğitim masraflarını karşılamış ve eğitimleri için onların lisanını bilen öğretmenler görevlendirmiştir.

Sağlık Yardımları

Kafkas göçmenleri, Karadeniz sahillerine gelmeden önce bekleme yerlerinde toplu bir şekilde bulunmaları, beslenmelerinin sağlıksız olması ve temizlik ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaları sonucu çeşitli hastalıklara yakalanmıştır. Kafkasya sahillerine ve iskelelerine yığılarak kendilerini Osmanlı sahillerine taşıyacak bir taşıt bekleyen göçmenler için gemiler tahsis edilmiş, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın tahsis ettiği gemilerin yetersiz kalması üzerine, Karadeniz sahillerinden birçok balıkçı ve denizci, taka ve sandallarıyla nakliyat işine katılmıştır. Ancak bu teknelerin birçoğu küçük olduğu ve alabildiğince fazla yolcu aldıkları için denizde batmıştır. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti bu tip sandallar ile göçmen taşınmasını yasaklamıştır. Rus ve Osmanlı vapurlarına ise çok fazla göçmen bindirilmiş, sağlık şartlarına uyulmadan, sıkışık bir şekilde yapılan yolculuk bulaşıcı hastalıkların çıkmasına yol açmıştır. Göçmenler, Karadeniz ve diğer Osmanlı limanlarına geldiklerinde, bazı bulaşıcı hastalıkları kendileri ile beraber getirmiştir.⁹⁹

Osmanlı Devleti göçmenleri salgın hastalıklardan korumaya yönelik tedbirler alarak sağlıkçılar görevlendirmiştir. Özellikle çocuk ölümlerinin önüne geçmek için henüz çiçek hastalığına yakalanmamış olan çocuklara aşı yapılmasını sağlamıştır. Göçmenlerin sağlık sorunlarının engellenmesi için Meclis-i Sıhhiye, 1864 yılında bazı kararlar alarak hükümete bildirmiştir. Meclis-i Sıhhiye tarafından göçmenlerin sağlık sorunlarının çözümü hakkında bazı tedbirler alınmıştır. Buna göre gelen göçmenlerin tasnif edilerek iskân mahallerine gönderilmeleri ve ihtiyaçlarının acil bir şekilde karşılanması istenmiştir. Göçmenlerin sevinde arabalara fazla insan bindirilmemesi ve iskân mahallerine sevk edilen göçmenlere yeterli miktarda yiyecek ve içecek verilmesi kararlaştırılmıştır. Göçmenlerin iskân mahallerine kış aylarında gönderilmeyerek baharın beklenmesi ve bir şehirde iskân olunan göçmenlerin başka bir şehre gitmesine müsaade edilmemesi istenmiştir. Ortada bulunan cenazelerin acilen memurlar ve ahali

⁹⁵ BOA, Y. MTV, Nr: 81/88, 22 Ağustos 1893.

⁹⁶ Samsun, Bafra, Ordu, Giresun ve Merzifon'da bulunan yetim çocukların İstanbul'daki Darüleytam'a sevk edilmeleri kararlaştırılmıştır. Sevkiyat sonrası Merzifon'da kalan 300-350 kadar yetimin İngiliz ve Amerika misyonerlerinin eline düşmemeleri için 1919'da Amasya'da yetim çocuklar için Amasya Şefkat-ı İslâmiyye isimli bir cemiyet oluşturulmuştur. İpek, *Canik ve Göç...*, s. 204.

⁹⁷ İpek, *Canik ve Göç...*, s. 215-216.

⁹⁸ BOA, A. MKT. MHM, Nr: 300/9, 12 Mayıs 1864.

⁹⁹ Karataş, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları...", s. 106.

tarafından uygun bulunan yerlere defnedilmesi gerektiği belirtilmiş ve alınan tedbirlerin iskân merkezlerine acilen bildirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰

Meclis-i Sıhhiye tarafından alınması gerekli görülen önlemler, göçmenlerin iskân olunacağı bütün mahallere bildirilmiştir. Böylece Osmanlı hükümeti, Anadolu'ya gelen göçmenlerin sağlık sorunlarını imkânları doğrultusunda çözmeye çalışmıştır. Bunun yanında sağlık hizmetleri konusunda Muhacirin idaresi, iskân mahalleri ve yol güzergâhlarında muayenehaneler, menzil hastanesi, sıhhiye istasyonu, muhacirin tecrithanesi, göçmen veya mülteci hastanesi adı altında sağlık kurumları hizmete sunarak, göçmen ve mültecilerin sağlık sorunlarını çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Ayrıca hasta mültecilerin tedavisinde, sivil hastanelerden ve askeri hastanelerden de faydalanılmıştır.¹⁰¹ Amasya'ya muhacir iskân edilen köylerde de yerli halka frengi hastalığı bulaşmış, hükümet bunun üzerine bir takım önlemler almıştır. Doktor olmayan mahallere hekim gönderilmiş ve halkın bu konuda bilgilendirilmesi sağlanarak, hastalığın yayılması engellenmeye çalışılmıştır.¹⁰² Osmanlı Devleti, kendi vatandaşları için dahi doktor, eczacı temini imkânları sınırlı iken, bütün olumsuzluklara rağmen göçmenlerin yardımına koşmuş, göçmen hastanelerinin kurulması ile birlikte buralara doktor, eczacı ve sağlık personelinin görevlendirilmesi gibi gerekli önlemleri alarak, ortaya çıkan sağlık problemlerini çözmeye çalışmıştır.¹⁰³

Göçmenlerin İstihdamı

Kırım ve Kafkasya bölgesinin gerek sanayi gerekse ticari gelişimi, özellikle uzun süredir bölgede devam eden müridizm savaşlarının etkisiyle düşük seviyede kalmış, dolayısıyla bölge halkı öncelikle askerî maksatlarla organize olmuş ve ihtiyaçlarını buna göre düzenlemiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ne göç edenlerden tarım alanlarına iskân olunanların dışındakiler, öncelikle askerlikte istihdam olunmak için hükümete başvurmuştur.¹⁰⁴ Nitekim Ahıska muhacirlerinden Amasya'da askerlik göreviyle istihdam talebinde bulunanlar olmuş, Askeri Zaptiye Çavuşluğuna istihdam edilmek isteyen birinin talebi değerlendirilerek süvari çavuşluğuna tayin edilmiştir.¹⁰⁵

Osmanlı Devleti muhacirleri, en kısa zamanda iskânları ve istihdamlarını sağlayarak, içinde bulundukları zor şartlardan bir an evvel kurtarmaya çalışmıştır. Muhacirlerin istihdamı konusunda devlet, onları alışıık oldukları iklim şartlarının olduğu yerlere iskân etmeye çalışarak iş gücü verimini artırmaya yönelik politikalar uygulamıştır. Bazen de muhacirlerin ilk yerleşim yerleri mesleklerine uygun olmamıştır. Örneğin Amasya'ya göç eden Kırım Tatarları İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilmeden önce, tarım yapmak üzere Gözlek ve Kayabaşı arasında kalan bölgeye iskân edilmiştir. Topluluk tarımla değil de saraciye işiyle¹⁰⁶ uğraştığından, mesleklerini icra edebilmeleri için İhsaniye mahallesine yerleştirilmiştir. İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilerek at takımları, araba koşumları ve eyer yapan Tatarlar, burada ayrıca at yetiştiriciliği ve demircilik işiyle de uğraşmışlardır.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti muhacirlerin iskânı konusunda uyguladığı politikalarda hem göçmenleri hem de devlet menfaatlerini önemsemıştır. Ziraat işlerinde yetenekli nüfusu ziraata uygun toprakları olan arazilere yerleştirerek, arazinin işlenmesi sağlanmış ve devlet hazinesine katkıda bulunulmuştur. Hükümet, tarım dışındaki iş alanlarında çalışmak isteyenlere de gerekli desteği vermiştir. Ziraatle uğraşmayan ve sanat ehlinde olan göçmenlere, öküz ve tohum bedeli olarak kişi başına 150'şer kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Ulema olanlara hizmetlerini sürdürmeleri, zanaatkârların da sanatlarını icra edebilmeleri için gereken desteğin verilmesini istenmiştir.

¹⁰⁰ Karataş, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları...", s. 107-108.

¹⁰¹ İpek, *Canik ve Göç...*, s. 190.

¹⁰² BOA, *MVL*, Nr: 713/75, 24 Ekim 1865.

¹⁰³ Naci Şahin, "XIX. Yüzyıl Sonrasında Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C, 8, S, 1, Afyon 2006, s. 71.

¹⁰⁴ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri...*, s. 174.

¹⁰⁵ BOA, *A. MKT. UM*, Nr: 6/19, 14 Ocak 1850.

¹⁰⁶ Saraciye, atların binicilik ve taşıma amacıyla kullanılabilmesi için gerekli eyer, koşum, yular gibi donanımlarını üretimini ve bakımını yapan geleneksel zanaat dalıdır.

¹⁰⁷ Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi...*, s. 13.

Ayrıca şehirlerde yerleştirilecek olan göçmen çocuklarından beşer, onar kişinin, zanaatkârların yanına verilmesi ve bu çocukların sanatına göre uygun miktarda yevmiye almaları kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin istihdam konusundaki politika ve uygulamaları, muhacirlerin yerleştikleri yerlerde iş imkânlarına kavuşturulması ve ihtiyaçlarını temin edebilmelerini sağlamak şeklinde olmuştur. Bu nedenle hükümet, talepte bulunan muhacirleri geri çevirmemiştir. Evini, ocağını üryan ve sefil bir halde terk edip geldiğini ifade ederek, tersane-i âmirede bir hizmette istihdam talebinde bulunan Çerkes muhacirlerden birinin istihdamı sağlanmıştır.¹⁰⁹ İhtiyarlığı sebebiyle geçimini temin edemeyen muhacirlere de maaş tahsis edilmiştir. Örneğin Amasya'da iskân edilen Livane muhacirlerinden Şeyh Ömer Efendi'ye ihtiyarlığından dolayı ailesinin geçimini sağlayamadığı ve muhtaç durumda olduğu gerekçesiyle mal sandığından maaş tahsis edilmiştir.¹¹⁰ Başka bir örnekte ise Amasya'nın Şamlar Mahallesi sakinlerinden olan muhacirlerden geçimlerini sağlamak için memuriyet talebinde bulunanlar olmuştur.¹¹¹ Talepleri değerlendirilerek istihdam edilen muhacirlere rütbe ve hizmetlerine göre, alınan kararlar doğrultusunda, maaş verilmiştir.

Göçmenlerin Yararına Toplumsal Yardım Faaliyetleri

Osmanlı hükümeti zorunlu göçle gelen muhacirlere yapılacak yardımları yasal düzenlemelerle belirlemiş, iskân işlerinin arzu edilen şekilde yürütülmesine dikkat ve gayret edilmesi konusunda, mahalli idarecileri resmen uyarmıştır. 1856 ve 1864 talimatnamelerinde muhacirlere yapılacak yardımın kime ve nasıl yapılacağını belirlemiş, 1864 talimatnamesinde muhacirlerin öncelikle ihtiyaçları hükümet tarafından tespit edilmiştir. Bu talimatnamede göçmenlerin yerleştirileceği mesken, günlük tüketecekleri gıda maddeleri ve geçimlerini temin için gereken çift aleti ayrıca sanayi araç gereçlerin sağlanması hususu, en acil ihtiyaçlar olarak belirlenmiştir.¹¹²

Amasya'da uzun süre iskân edilmeyi bekleyen muhacirler, gerek geçici iskân süreçleri boyunca gerekse daimi iskânlarında, halkın yardımı ve misafirperverlikleri sayesinde ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Muhacirlere halkın yardımının yanında Osmanlı hükümeti tarafından müstakil memurlar görevlendirilmiş, yerli ahalinin elinde bulunan arazinin tahkik edilmesi amacıyla komisyon teşkil edilmiştir.¹¹³ Çerkes muhacirlerin Amasya'da iskân edilmelerine yardımcı olmaları için İstanbul'dan gönderilen memurlar olmuştur.¹¹⁴ Osmanlı hükümeti tarafından, muhacirlerin sevk edildiği mahallerdeki idarecilerle yazışmalar yapılmış, bu yazışmalarda muhacirlerin açıkta bırakılmayarak bir an evvel iskân edilmeleri, bu iş için memurların gayret göstermesi ve görevini yapmayan memurların mesuliyet altına gireceği ifade edilmiştir.¹¹⁵

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, birçok yerde şubeler açarak özellikle Osmanlı Devleti'nin üst üste sürüklendiği savaşlarda, yaraların sarılmasında ve halkın yoksulluğuyla mücadele edilmesinde büyük bir rol oynamıştır. 14 Nisan 1877 tarihinde resmen kurulmuş olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, II. Abdülhamit döneminde fazla varlık gösterememiş, 21 Nisan 1911 tarihinde toplanan genel kongrenin ardından, yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Amasya'da da şubesi bulunan cemiyet¹¹⁶, halk ve göçmenler arasında köprü kurarak topladığı malzemeleri göçmenlere ulaştırmaya çalışmış, göçmenlerin ihtiyacı olan yaşamsal malzemeler ile barınmada kullanacakları eşyaların yanı sıra çorap, şilte, fanila, iç çamaşırı, yorgan gibi malzemeler temin etmiştir.¹¹⁷

¹⁰⁸ BOA, *İ. MVL*, Nr: 505/22848, 16 Nisan 1864.

¹⁰⁹ BOA, *A. MKT*, Nr: 189/84, 11 Nisan 1849.

¹¹⁰ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1421/88, 20 Mayıs 1887.

¹¹¹ BOA, *DH. MKT*, Nr: 206/20, 14 Şubat 1894.

¹¹² Karataş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhacirlerinin İskânı", s. 368-369.

¹¹³ BOA, *A. MKT. MHM*, Nr: 290-51, 20 Ocak 1864.

¹¹⁴ BOA, *A. MKT. NZD*, Nr: 294/8, 1 Kasım 1859.

¹¹⁵ Karakaş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhacirlerinin İskânı", s. 360.

¹¹⁶ BOA, *DH. EUM. AYŞ*, Nr: 64/40 (tarihi belirtilmemiş).

¹¹⁷ Uğur Bozkurt, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Göç Hareketlerinin İktisadi Hayata Yansımaları*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2021, s. 217.

Göçmenlere sunulan hizmetlerde yardım komisyonları ve halkın bireysel yardımları önemli bir yer tutmuştur. Öte yandan kurban derilerinin paraları, vakıf kuruluşlarının gelirleri, ayrıca tiyatro gösterileri ve konserlerden elde edilen gelirler bu alanda kullanılmıştır.¹¹⁸

Muhacirlerin mağduriyetinin giderilmesi için izlenen bir diğer yol da yardım kampanyaları düzenlemek olmuştur. Amasya mutasarrıflığı tarafından muhacirler için para yardımı, iane biletleri hazırlanması, iskân masrafları için kurban derilerinin gelirinin muhacirlere bağışlanması gibi uygulamalara başvurulmuştur.¹¹⁹ Muhacirlerin birtakım ihtiyaçlarının karşılanmasında devlet ve yerli halkın yardımları dışında, kendi kurdukları vakıfların da rolü olmuştur. Kafkas muhacirleri, Osmanlı topraklarında, 1880-1881 yıllarından başlayarak 119 vakıf kurmuştur. Bunların çoğu cami yapımı amacıyla tesis edilmiştir.¹²⁰

Sonuç

Savaş kaynaklı göçlerde zorunlu nedenler ön planda olmuş, işgal edilen topraklarda yaşayan halk maruz kaldığı şiddet ve baskı nedeniyle kitleler halinde göç etmek zorunda kalmıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başarısız olduğu savaşların ardından işgal altında kalan bölge halkı, Anadolu'ya ve devletin henüz işgal edilmemiş, güvenli alanlarına göç etmiştir. Kitleler halinde yaşanan bu göç hareketinden Amasya da etkilenmiştir. Rusların Kırım'ı işgalinin ardından yoğunlaşan göç dalgaları, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve sonrasında devam etmiştir.

Nüfus defterlerinde listelenen kayıtlarda, Ahıska muhaciri olarak belirtilen çok sayıda haneye rastlanması, Amasya kazasının 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra göç aldığı kanıtlar niteliktedir. Kırım Savaşı'nın ardından başlayan göç dalgasında, Amasya kazası ve nahiyelerine yerleştirilecek olanların, Amasya'nın boş arazilerine iskân edildikleri anlaşılmaktadır. İskânları gerçekleştirilemeyenler ise başka yerlere gönderilene kadar misafir edilmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından ise Amasya'ya gelen göçmen sayısının artmasından dolayı yer bulma sıkıntısı yaşanmış, başka sancaklara gönderilenler olmuştur. Çalışma sürecinde incelen belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, 1835-1899 yılları arasında toplam 20.767 göçmenin, Amasya'da geçici ve daimi iskânlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazı kayıtlarda hane ya da kişi sayısı belirtilmemiştir. Ulaşılmayan ya da kayıtlara yansımayan durumların olduğu da düşünüldüğünde, Amasya'ya gelen göçmen sayısının çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Amasya şehri, göçmenlerin hem geçici hem de daimi iskân yerlerinden birisi olmuştur. İskânları kış mevsimine kadar yetiştirilemeyen göçmenlerin, Amasya'da uygun mahallere yerleştirilerek misafir edildiği anlaşılmaktadır. Amasya'da misafir edilen göçmenlerin kış boyunca barındırılması için halkın yardımları söz konusu olmuştur. Bu konuda halkın teşvik edilmesi sağlanmaya çalışılmış, yardımda bulunanların isimleri dönemin gazeteleri olan Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'te yayımlanmıştır. Amasya'da misafir edilen muhacirlerin yol masrafları ve araba ücretleri hazineden ve Amasya ahalisi tarafından karşılanmıştır.

Göçmenlerin daimi iskân yerlerinin belirlenmesinde iklim şartları ve bölgenin coğrafyasının yaşama elverişli olmasına dikkat edilmiştir. Göçmenlerin daimi iskânları için öncelikle mesken ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Meskenler, yerli halkın yardımları ve devletin imkânları ölçüsünde yapılmaya çalışılmıştır. Gelen göçmenlere iskân memurları ve mahalli yöneticiler tarafından araziler verilmiştir. Tuzsuz köyünde bulunan boş araziye yerleştirilen göçmenlere, 3.047 dönümlük arazi verildiği anlaşılmaktadır. Devlet göçmenlere arazi paylaşımında verimli yerlerden 70, orta halli yerlerden 100 ve verimsiz yerlerden 130 dönüm arazi vererek, adaletli bir paylaşımında bulunmaya çalışmıştır. Göçmenlerin, kendilerine verilen arazide üretim yaparak bir an önce rahata kavuşmaları ve üretime katkıda bulunmaları amaçlanmıştır. Arazinin yanında göçmenlere öküz, tohumluk ve iâşe yardımında bulunulmuş, her türlü ihtiyacı karşılanan göçmenlerin ziraat işine ve çiftçiliğe alıştırılmaları hedeflenmiştir. Bu

¹¹⁸ Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, s. 162.

¹¹⁹ BOA, *DH. MKT*, Nr: 1389/11, 3 Aralık 1886; BOA, *DH. MKT*, Nr: 1403/12, 6 Mart 1887; BOA, *DH. MKT*, Nr: 1392/25, 18 Ocak 1887.

¹²⁰ Berber, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", s. 39.

süreçte göçmenlere uygulanan malî ve askerî muafiyetlerle, göçmenler on yıl vergiden, yirmi beş yıl askerlikten muaf tutulmuşlardır. Daha sonra muafiyet süreleri indirilmiştir. Göçmenlerin göç etmelerinin üzerinden çok zaman geçmişse ve üretici konuma gelmişlerse vergiden muaf olma istekleri reddedilmiştir. Gelen göçmenlere eğitim hizmeti vermeye çalışılmış, iskân edildikleri yerlerde cami ve mektep inşa edilmiştir. Göçmenlerin eğitimi için öğretmenler görevlendirilmiş, öğretmenlerin göçmenlerin dilini bilen kişiler olması istenmiştir. Göçmenlerin yetim ve kimsesiz kalan çocuklarının bir kısmı evlatlık verilmiş, evlatlık verilmeyen çocuklar için ise ev tahsis edilerek bakımları için hizmetçiler görevlendirilmiş ayrıca eğitimleri için rüştiye mektebinde bir sınıf oluşturulmuştur. Bununla birlikte gelen göçmenlerin istihdamları sağlanmaya çalışılmış ve içinde bulundukları zor şartlardan bir an evvel kurtarılmaya çalışılmıştır. Devlet, göçmenlerin iskânlarını yaparken mesleklerine uygun yerlere yerleştirmeye çalışmıştır. Bazen göçmenlerin ilk yerleştirildikleri yerler, mesleklerine uygun olmayabilmiştir. Örneğin Amasya'ya göç eden Kırım Tatarları, önce Gözlek ve Kayabaşı arasında kalan bölgeye iskân edilmiştir. Topluluk, bu bölgedeki bataklığın hastalık ve ölümlere sebep olmasından ayrıca tarımla uğraşmadıklarından İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilmişlerdir. Böylece meslekleri olan Seraciye işi gereği at takımları, araba koşumları ve eyer yapan Tatarlar, burada ayrıca at yetiştiriciliği ve demircilik işiyle de uğraşmışlardır.

Göçmenler, yol şartlarında toplu bir şekilde bulunmaları, beslenmelerinin sağlıklı olması ve temizlik ihtiyaçlarını karşılayamamaları gibi nedenlerle çeşitli hastalıklara yakalanmıştır. Karadeniz ve diğer Osmanlı limanlarına geldiklerinde ise bazı bulaşıcı hastalıkları kendileri ile beraber getirmişlerdir. Osmanlı Devleti, göçmenleri salgın hastalıklardan korumaya yönelik tedbirler alarak, sağlıkçılar görevlendirmiştir. Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yardım kampanyaları düzenlenmiş, para yardımı, iane biletleri hazırlanması ve kurban derilerinin göçmen ihtiyaçları için bağışlanması gibi uygulamalara başvurulmuştur.

Kaynakça

I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Dâhiliye (C. DH), Nr: 202/10069.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Asayiş Klemi (DH. EUM. AYŞ), Nr: 64/40.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT), Nr: 206/20, 1389/11, 1392/25, 1403/12, 1421/88, 1468/48, 1510/93, 1531/72, 1563/2, 1611/135, 1663/92, 1691/18, 1708/48, 1715/4, 1717/108, 1739/4, 2277/127, 2665/90.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), Nr: 263/70.

Hatt-ı Hümayun (HAT), Nr: 737/34972, 680/33173.

İrâde Dâhiliye (İ. DH) Nr: 470/31533, 1318/58.

İrâde Meclis-i Vâla (İ. MVL), Nr: 505/22848.

Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi (MF. MKT), Nr: 55/53, 57/58.

Maliyeden Müdevver (MAD. D), Nr: 23107.

Meclis-i Vâla (MVL), Nr: 713/75, 724/53.

Nüfus Defterleri (NFS. D), Nr: 2159, 2164.

Sadâret Mektubî Kalemi (A. MKT), Nr: 189/84.

Sadâret Mektubi Meclis-i Vâla Evrakı (A. MKT. MVL), Nr: 50/99.

Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM), Nr: 173/58, 191/7, 197/24, 200/99, 211/38, 214/130, 215/15, 224/87, 231/67, 232/22, 241/72, 252/100, 290/51, 300/9.

Sadâret Mektubî Nezâret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD), Nr: 294/8, 345/48.

Sadâret Mektubî Umum Vilayat Kalemi (A. MKT. UM), Nr: 6/16, 460/3, 457/79, 519/60, 574/45.
Şûra-yı Devlet (ŞD), Nr: 1790/1.

Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y. MTV), Nr: 81/88.

Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzâtı (Y. PRK. KOM), Nr: 3/52.

II. Atatürk Kitaplığı

Muhacirin Komisyonu Muhacirin Defteri, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006495, 28 Kasım 1878

Muhacirin Komisyonu Tarafından Amasya'da Bulunan ve Vefat Eden Muhacirin Nüfusları Kaydedildiği Defter Sureti, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006503, 14 Kasım 1878.

Tarihsiz Belge, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006493.

Tarihsiz Belge, Atatürk Kitaplığı, BEL. MFT, Nr: 006516.

III. Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekayi

IV. Diğer Kaynaklar

BERBER, Ferhat, “19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31, Güz 2011, s. 17-49.

BEYDİLLİ, Kemal, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XIII, S. 17, Ankara 1988, s. 363-434.

BOZKURT, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Göç Hareketlerinin İktisadi Hayata Yansımaları*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2021.

ÇAKICI, Serpil, *Çarlık Rusya Dönemi'nde Ahıska Bölgesi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amasya 2022.

ERKAN, Süleyman, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon 1996.

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994 Ankara.

İPEK, Nedim, “Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, 1995, s. 377-417.

İPEK, Nedim; *Canik ve Göç 1800-1923*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2018.

İPEK, Nedim, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

KARABAĞ, Rıza, *Göçün Azerbaycan Türklerinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri: Bakü ve Amasya Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2021.

KARATAŞ, Ömer, “19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlerinin İskânı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C, 12, S, 2, 2012, s. 355-388.

KARATAŞ, Ömer, “19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.36, 2013, s.83-117.

- KARATAŞ, Ömer, “Kafkas Göçünün Mağdurları”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 42, 2014, s. 121-130.
- KIRIM, Muzaffer Kaan, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019 Kayseri.
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- ŞAHİN, Cemile, “Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu’da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, s. 2782-2816.
- ŞAHİN, Naci, “XIX. Yüzyıl Sonrasında Anadolu’ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, 2006, s. 63-82.
- ŞAM, Emine Altunay, *Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011.
- YÜKSEL, Ahmet, “Göçmenlikten Vatandaşlığa, Muafiyetten Mükellefiyete: Kafkas Göçmenlerin Sivas Vilayetinde İskânları”, *Geçmişten Günümüze Göç*, C. I, Samsun 2017, s. 405-418.

Extended Abstract

Mass migrations due to wars were driven by push refulsive factors such as massacres, oppression, looting, exiles, assimilation, and attacks on religious and national identity. The migrations from the lost lands deeply affected the Ottoman Empire and changed the population balance. Among the immigrants, there were also immigrants who were settled in the districts and towns of Amasya. In this study, immigrants who came to Amasya district and its towns due to the mass migrations during the war period were discussed. Following the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774, Crimea was granted independence, and with the Russian occupation of Crimea in 1782, the Crimean Tatars were forced to leave their lands. After the Ottoman-Russian War of 1828-1829, with the Edirne Treaty signed between the two states, permission was given for 18 months to those who wanted to emigrate. Russia had Armenians settled down to the area of Ahıska, Yerevan and Akhalkalaki while forcibly the Muslim population to migrate to the other places. After the Crimean War of 1853-1856, Russia implemented a planned policy against the Muslim population living in Crimea and the Caucasus, trying to intimidate the people through violence and oppression. Between 1854 and 1860, migration from the Caucasus gradually increased and most of the migrants died before reaching their settlement areas. The number of people who immigrated between 1856 and 1876 varies between 600,000 and 2,000,000. Following the 1877-1878 Ottoman-Russian War, mass migrations from Russian-occupied areas to Ottoman lands continued. In the study, it was tried to show that Amasya district was a settlement where both temporary and permanent settlements were made during the mass migrations that started after the wars in the 19th century.

After the mass migrations to Ottoman lands, the need for shelter and food for the immigrants was on the table. Due to reasons such as the arrival of winter and the unsuitable climate, the immigrants were hosted in Amasya until they could go to their actual settlement centers. When we look at the number of immigrants hosted in Amasya, it is understood that it is not easy to accommodate so many immigrants throughout the winter. In this regard, public support was particularly important and this support was published in *Takvim-i Vekayi* and *Ceride-i Havadis*, the newspapers of the period.

In the research, the temporary settlement of the immigrants sent to Amasya was evaluated and information was given about the aid provided by both the state and the public during this process. For the permanent settlement of immigrants, their housing needs had to be met first. The housing needs of the immigrants were met with the means of the state and the help of the local people. Although there were initial costs incurred in settling the immigrants, it was thought that profit would be made when the immigrants settled there and became agriculturalists. Land were given to the immigrants whose household needs were met and enabled them to start production as soon as possible. For this purpose, vacant lands suitable for agriculture were evaluated, and even reclaimed swamps and barren lands were opened to settlement and agriculture when the need was not met. It was aimed to accustom the immigrants to agricultural work by providing agricultural aid so that they could farm on the given land. Local people were encouraged to provide agricultural aid to immigrants. In addition, Agricultural Banks provided loans to immigrants to engage in agricultural activities. Following the mass migrations, financial and military exemptions were granted to immigrants. Initially exempted from taxes for ten years and military service for twenty-five years, the exemption periods of immigrants were later shortened because they had a negative impact on the country's economy. If a long time had passed since the immigrants immigrated and they had become producers during this period, their requests for tax exemption were rejected. Educational services were provided for the immigrants, and mosques and schools were built in the places where they were settled. Importance was given to the education and training of the settled immigrant children. Teachers assigned to immigrants were required to know the immigrants' mother language. While teachers are asked to teach children during the day, they are also intended to inform the public by giving advice on Fridays and after the call to prayer. In addition, measures were taken to protect immigrants from epidemic diseases and health workers were assigned. The immigrants who were settled were employed and an effort was made to rescue them from the difficult conditions they were in as soon as possible. In terms

of employment, efforts were made to settle immigrants in places with climatic conditions they were accustomed to. Thus, it was aimed to increase labor efficiency. The main source used to present all the aid provided to the immigrants during their settlement in Amasya was the documents in the Presidential Ottoman Archives. In addition, some manuscripts in the Atatürk Library were also used. By making use of other sources related to the subject, the settlement activities in Amasya during the mass migrations that took place in the 19th century were discussed.

Yazar Adı-Soyadı	Zehra HİZMETLİ
Author Name-Surname	Zehra HİZMETLİ
Yazar Katkı Oranı	Eşit
Author Contribution Percentage	Equal
Makale Adı	Amasya'nın Kitlesele Göçlerle İmtihanı: İskân Faaliyetleri (XIX. Yüzyıl)
Article Name	Amasya's Struggle With Mass Migration: Settlement Activities (XIX. Century)
Geliş - Kabul Tarihi	30 Nisan 2025 - 23 Haziran 2025
Date Received-Accepted	30 April 2025 - 23 June 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Beş iç hakem (Editör, Yayın Kurulu, Alan Editörü, Türkçe ve İngilizce Dil Editörleri)
Reviewers	İçerik İnceleme: İki dış hakem Preview: Five internal reviewer (Editor, Editorial Board, Field Editor, Turkish and English Language Editors) Content Review: Two external reviewer.
Etik	Bu çalışmada etik ilkelere uyulmuştur.
Ethic	Ethical principles were followed in this study.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Plagiarism Checks	Done - iThenticate
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması yoktur.
Conflict of Interest	There is no conflict of interest.
Finansman	Herhangi maddi bir destek alınmamıştır.
Grant Support	No financial support was received.
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Nedim İpek danışmanlığında Zehra Hizmetli tarafından hazırlanan <i>Amasya'da Göç ve İskân</i> , Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2025 isimli doktora tezinden üretilmiştir.
Ethical Statement	This article was based on the PhD thesis supervised by Prof. dr. Nedim İpek and written by Zehra Hizmetli named <i>Amasya'da Göç ve İskân</i> , Ondokuz Mayıs University, Graduate Education Institute, Samsun 2025.
Etik Kurul İzni	
Ethics Committee Approval	
Telif Hakkı	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.
Copyright	Authors retain the copyright of their article.